

КЛАСИФІКАЦІЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ РИЗИКІВ ВИРОБНИКІВ ХМЕЛЮ

Галузь хмелярства характеризується високим ступенем ризиковості. Значний рівень залежності результатів вирощування хмелю від таких специфічних факторів ризику як природних, ґрунтово-кліматичних, біологічних умов; диспаритету промислових і сільськогосподарських цін; сезонності виробництва; компенсаційного характеру державної підтримки тощо спричиняє необхідність більш глибокого вивчення підприємницьких ризиків цієї галузі. Ефективне управління ризиками хмелярських господарств є одним з альтернативних шляхів поліпшення результатів господарювання шляхом мінімізації потенційних небезпек і збільшення позитивних ефектів ризиків. Одним із перших етапів процесу управління є ідентифікація та класифікація ризиків. Створення максимально адаптованої до подальшого управління ризиками класифікації стає запорукою позитивного результату від управління підприємницькими ризиками підприємства. Це зумовило необхідність проведення даного дослідження і визначило мету статті.

Системні дослідження з питань ризиковості сільськогосподарського виробництва знайшли відображення у працях вітчизняних науковців, зокрема, В. Андрійчука, Л. Бауера, О. Ковтуна, О. Ничипорука, А. Минки, Р. Пікус, Н. Рокочинської, С. Савіної, В. Чепурка, Р. Шинкаренка та ін. Значний внесок у дослідження погодного ризику у сфері АПК зробили В. Кардаш, С. Наконечний, С. Савіна.

Практично всі науковці, які працюють у сфері ризикології, певною мірою приділяють увагу класифікації ризиків. Нині існує понад 40 критеріїв ризиків і понад 220 їх видів [5, с. 26]. Досить широку класифікацію, з точки зору кількості класифікаційних ознак та адаптованості до процесу управління ризиками, було запропоновано О. Устенко [6, с. 42]. Особливої уваги заслуговує дослідження В. Чепурка, яким було виділено чотири підходи до класифікації ризиків: об'єктний (класифікація ризиків за масштабом, рівнями управління, відношенням до меж окремої держави), предметний (класифікація ризиків залежно від предметної області), факторний (класифікація за ознакою факторів ризику) та аспектний (виходить з

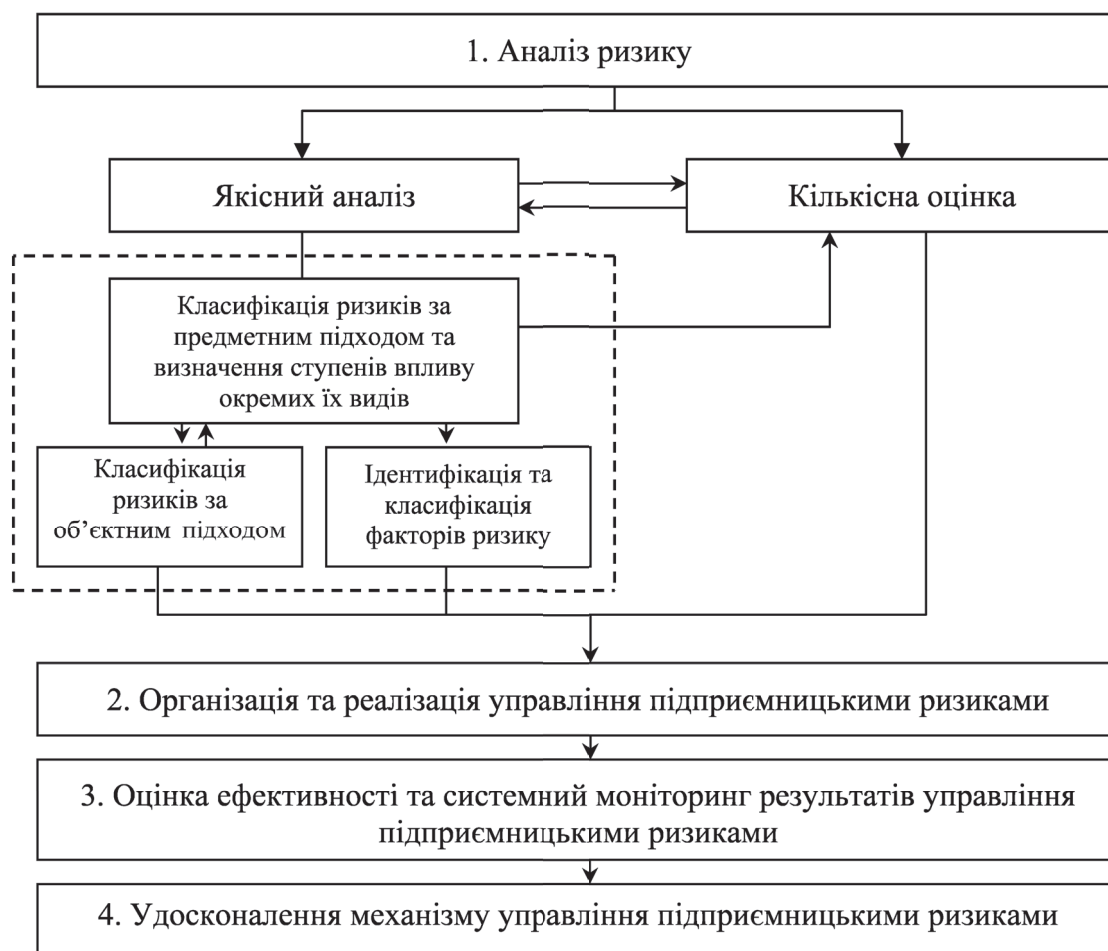
необхідності вивчення всіх можливих проявів ризику окремої предметної області, виявлення його причин і факторів) [7]. Найбільш ефективною, з точки зору процесу управління, вважається класифікація ризиків, яка об'єднує принципи об'єктного, предметного й аспектного підходів [3, с. 95; 7].

Метою дослідження є здійснення класифікації ризиків хмелярських господарств. Досягнення поставленої мети визначило необхідність обґрунтування ролі класифікації ризиків у процесі управління підприємницькими ризиками, виявлення предметних областей ризику галузі хмелярства, класифікації підприємницьких ризиків, ідентифікації факторів, які мають вплив на коло виявлених ризиків.

Здійснюючи підприємницьку діяльність, виробники хмелесировини, як і будь-які інші суб'єкти сільськогосподарського виробництва, постійно відчувають дію різноманітних видів підприємницьких ризиків. Підприємницький ризик — це прийняття підприємницького рішення з метою подолання невизначеності в економіці на основі оцінки ймовірностей настання наслідків альтернативних рішень і ступеня відхилення від запланованого результату.

Для визначення ролі класифікації ризиків на конкретному підприємстві (галузі) необхідно з'ясувати її місце в загальній схемі управління підприємницькими ризиками (рис. 1). Управління підприємницькими ризиками передбачає розробку та впровадження сукупності заходів щодо впливу на ризик або його врахування в процесі господарювання, оцінку ефективності реалізації цих заходів і системний моніторинг їх результативності.

Однією зі складових процесу управління ризиком є якісний та кількісний аналіз підприємницьких ризиків. У процесі якісного аналізу на підприємстві здійснюється ідентифікація підприємницьких ризиків, їх класифікація та виявлення факторів цих ризиків. Спочатку виділяють предметні області ризику й відповідні їм види ризиків. Потім, наприклад, шляхом кореляційно-регресійного аналізу, визначають ступінь впливу зазначених ризиків на обраний результативний показник вирощування сільськогосподарської культури і, залежно від результатів

Джерело: власні дослідження

Рис. 1. Спрощена схема процесу управління підприємницькими ризиками

цього аналізу, проводять кількісну оцінку критеріїв ризику. Після цього, з метою забезпечення максимально ефективного процесу управління, паралельно здійснюється: а) класифікація найбільш вагомих ризиків (згідно з об'єктним підходом); б) виявлення та класифікація факторів цих ризиків. Уміння правильно класифікувати вид ризику є запорукою адекватної ідентифікації ризикотворчих факторів, а тому й ефективного управління ризиками [2, с. 255].

Першим етапом якісної оцінки ризику є класифікація ризиків згідно з предметним підходом. Предметними областями виникнення підприємницьких ризиків є природна (зонально-галузевої, виробничий ризику), господарська (виробничий ризик, ризик зниження якості продукції), ринкова (ціновий, збутовий ризику), фінансова (податковий, фіскальний, інвестиційний, фінансовий ризику) області (табл. 1).

Зонально-галузевої ризик хмелярства — це ризик, викликаний змінами урожайності хмелю в окремому регіоні (країні) під впливом тільки природно-кліматичних (кліматичних, ґрунтових, біологічних) умов.

Податковий і фіскальний ризику належать до системи фіскально-монетарних ризиків, які виникають під впливом дії правових факторів.

Особливістю вітчизняного виробництва хмелю є відшкодування збитків за рахунок державної підтримки. Бюджетні кошти, передбачені на розвиток хмелярства, спрямовуються на компенсацію суб'єктам господарювання витрат з придбання, проведення ремонту, реконструкції спеціальних хмелярських знарядь, механізмів та обладнання, витрат з догляду за продуктивними насадженнями, з урахуванням їх наявних площ, середньої врожайності й обсягу виробленої і реалізованої продукції хмелярства [1]. Так, у 2004 та 2005 рр. з бюджету було виділено відповідно 5977,39 і 8945,95 тис. грн, що перевищило збитки підприємств більш як у 2 і 3,5 рази. Отже, реально хмелярство, за рахунок державної підтримки, є високорентабельною галуззю. Саме тому додатковими джерелами ризику є скорочення державної допомоги. Особливу увагу слід приділити ризику зміни політики держави щодо ставки збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства та, як наслідок, ризик скорочення або повного припинення асигнування коштів на відшкодування витрат за рахунок цього збору.

Основні види та фактори підприємницьких ризиків виробників хмелю
(предметна класифікація)

Фактор ризику	Вид ризику	Спосіб прояву
Природно-кліматичні	Зонально-галузевий	Варіація коливань фактичних рівнів урожайності відносно трендових (держав, областей, районів, природно-кліматичних зон тощо)
Природно-кліматичні, агротехнічні та організаційно-економічні	Господарські виробничий	Варіація рівня урожайності в межах підприємства
Природно-кліматичні, агротехнічні та організаційно-економічні	ризик зниження якості продукції	Варіація вмісту α -кислоти в сторону зменшення
Скорочення або скасування імпортного мита на хміль Поведінка постачальників, обслуговуючих організацій Поведінка конкурентів, посередників, споживачів	Ринкові	Варіація цін реалізації Варіація витрат (собівартості)
	ціновий	
	збутовий	Варіація обсягів реалізації
Правові	Фінансові	Зміна положень стосовно збору на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства, його розподілу; імпортного мита на хміль
	податковий	
	фіскальний	Зміна положень щодо надання фінансової підтримки суб'єктам господарювання, які займаються хмелярством
Всі вищезазначені фактори в межах інвестиційного проекту	інвестиційний	Варіація рівня чистої приведеної вартості
Правові (зокрема монетарна політика держави)	процентний	Варіація ставки відсотка за користування кредитними коштами
Поведінка фінансово-кредитних організацій		

Джерело: власні дослідження

Під господарським ризиком розуміють ризик, який виникає безпосередньо у процесі виробництва продукції і пов'язаний зі зниженням обсягів виготовленої продукції та її якості. У галузі хмелярства формою прояву господарських ризиків є варіація урожайності культури під впливом природно-кліматичних, агротехнічних та організаційно-економічних факторів; від'ємні коливання вмісту α -кислоти у хмелесировині.

Ринковий ризик пов'язаний з діяльністю хмелярського господарства як суб'єкта ринкових відносин, які виникають в процесі придбання ресурсів і реалізації продукції. Найбільший вплив на рівень цього виду ризику мають дії контрагентів (у т.ч. імпортерів хмелю). У галузі хмелярства додаткові небезпеки пов'язані з можливістю зниження ціни, а тому і зростанням попиту на зарубіжний хміль унаслідок зменшення ставок імпортного мита або його скасування. В цьому разі спостерігається діалектичний перехід податкового ризику — ризику першого порядку — в категорію фактора ризику — ризику другого порядку [4].

Найбільший коефіцієнт варіації характерний для собівартості продукції хмелярства (табл. 2). Коливання урожайності хмелю під впливом сукупної дії природно-кліматичних та агротехнічних умов також вирізняються особливо високим рівнем варіації, порівняно з іншими галузями рослинництва (рис. 2).

Галузь хмелярства потребує значних фінансових вливань у вигляді залучення інвестицій і кредит-

них ресурсів. Це пов'язано, передусім, зі значним моральним зношенням основних засобів хмелярських господарств і переважанням ручної праці. Процес інвестування супроводжується загальним інвестиційним ризиком проекту, який виникає в результаті існування невизначеності наслідків його впровадження. Інвестор не може точно передбачити валовий збір хмелю і рівень його урожайності, майбутню кон'юнктуру ринку цієї продукції та дії держави, а тому йому невідомий економічний ефект, який виникне в результаті реалізації проекту. Монетарна політика держави та політика фінансово-кредитних установ викликають появу процентного ризику підприємства. Цей вид ризику проявляється у позитивному, або негативному впливі встановлених процентних кредитних ставок на приріст рентабельності власного капіталу підприємства.

Після виділення предметних областей і відповідних їм видів ризиків на основі використання об'єктного підходу здійснюється класифікація виявлених ризиків. Класифікуючи підприємницькі ризики за об'єктними ознаками, можна виділити макро- та мікрорівень управління (рис. 3). Ризики макрорівня не підлягають регулюванню підприємством, проте їх необхідно враховувати. До ризиків макрорівня належать зонально-галузевий, фіскальний і податковий ризики.

На ризики мікрорівня може впливати і підприємство. Мікрорівень охоплює зовнішньо- та внутріш-

Основні показники виробництва та реалізації хмелю протягом 2001–2006 рр.

Рік	Урожайність, ц/га	Частка реалізованої продукції, %	Ціна, грн	Собівартість 1 ц хмелю, грн
2001	4,6	86,88	1345,12	1198,23
2002	3,09	88,70	917,62	1268,27
2003	2,92	96,46	981,67	1475,85
2004	3,2	76,05	1173,52	1876,88
2005	5,0	91,07	1337,09	2127,73
2006	5,26	46,38	1601,58	2874,69
Середнє значення	4,01	80,92	1226,10	1803,61
Середньоквадратичне відхилення	1,06	18,20	255,01	635,32
Коефіцієнт варіації	0,26	0,22	0,21	0,35

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Житомирській області

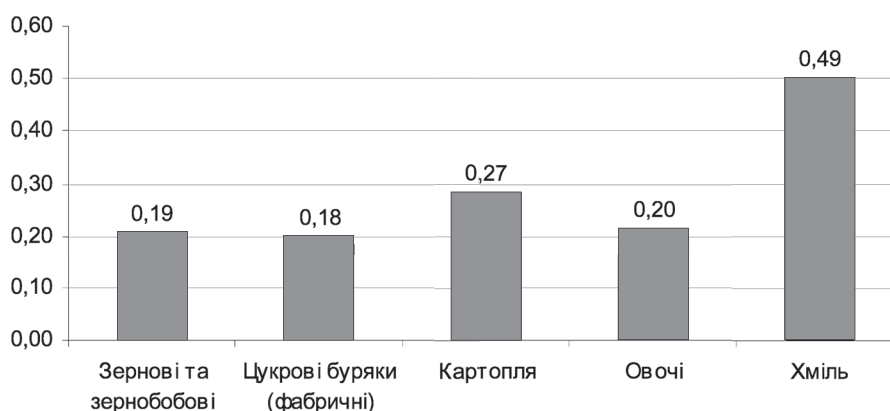

Рис. 2. Коефіцієнти варіації урожайності основних сільськогосподарських культур у Житомирській області

Рис. 3. Класифікація підприємницьких ризиків виробників хмелю (аспектна)

ньоорганізаційний рівні. Ризики зовнішньоорганізаційного рівня не підлягають контролю, проте на їх рівень можна впливати. До них належать господарські, ринкові та фінансові ризики. Внутрішньоорганізаційний рівень включає загальноорганізаційний, локальний рівні та рівень прийняття рішень.

На загальноорганізаційному рівні виникають цільовий, організаційний, структурний і функціональний ризики, які відображають можливості виникнення ризику, внаслідок постановки неадекватних цілей, неефективної організації системи виробництва, нераціональності структури підприємства, нераціональності розподілу функцій органів управління.

На локальному рівні може виникнути структурний ризик (внаслідок нераціональної організації структури підрозділу) та ризик нераціональних дій підрозділу. На рівні прийняття рішень можна виділити предметний, суб'єктний і процесний ризики. До категорії «предметний ризик» належать ризики, пов'язані зі специфікою предметної області рішень, що приймаються. Суб'єктний ризик відображає можливість помилок у процесі прийняття рішень внаслідок кваліфікації, особистих упереджень та інтересів, а також ставлення до ризику керівників і спеціалістів, які представляють особу, що приймає рішення. Процесний ризик об'єднує ризики, які виникають на різних етапах процесу вироблення, прийняття і реалізації рішення [7, с. 103].

Висновки. Ідентифікація ризиків згідно із предметним підходом дала змогу виявити такі види підприємницьких ризиків хмелярських господарств: зонально-галузевий, податковий, фіскальний, господарські (виробничий ризик, ризик зменшення якості

хмелю), ринкові (ризик зростання собівартості хмелю, ціновий і збутовий) та фінансові (податковий, фіскальний, інвестиційний та процентний) ризики. В результаті класифікації зазначених ризиків за рівнями управління (можливістю впливати на них), зонально-галузевий, фіскальний та податковий ризики було віднесено до макроекономічного рівня, інші — до мікроекономічного. Мікроекономічний рівень розподіляється на зовнішньоорганізаційний (господарські, ринкові та фінансові ризики) і внутрішньоорганізаційний. На внутрішньоорганізаційному рівні управління ризиком виділено загальноорганізаційний (організаційний, функціональний, структурний, цільовий ризики), локальний (структурний, ризик нераціональних дій підрозділу) рівні, рівень прийняття рішень (предметний, суб'єктний, процесний).

Список літератури

1. Порядок справляння та використання коштів на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства від 15.07.2005 № 587.
2. Андрійчук В.Г., Бауер Л. Менеджмент: прийняття рішень і ризик: Навч. посіб. — К.: КНЕУ, 1998. — 316 с.
3. Вітлінський В.В., Великоіваненко Г.І. Ризикологія в економіці та підприємстві. — К.: КНЕУ, 2004. — 480 с.
4. Романов А.Б. Рискообразующие факторы: характеристика и влияние на риски / <http://www.handing.ru/publication.60>
5. Старостіна А.О., Кравченко В.А. Ризик-менеджмент: теорія і практика: Навч. посіб. — К.: ІВЦ «Видавництво «Політехніка», 2004. — 200 с.
6. Устенко О.Л. Теория экономического риска: Моногр. — К.: МАУП, 1997. — 164 с.
7. Чепурко В.В. Экономический риск аграрного производства: теория, методы оценки, управление. — Симф.: Таврия, 2000. — 308 с.